

izlése jelentenek. A szerző nem hallgatja el, hogy magános ember volt és munkáit kevesen olvasták, nem sok jutott neki a népszerűség nektárjából, de „könyveit csendes hozzáértők sokan és sokáig fogják olvasni.” Igazi ironiál ez a legnagyobb elismerés. — Horatius sem pályázott a profán tömeg tapsaira. — Ez az emlékbeszéd mind a tartalomban, mind a művészi formában a legkitünőbbek egyike.

A Görgeiről szóló nagyobb műnek ez a gyűjtemény két „részletét” közli. — Mikor azt Voinovich írta, a tábornoknak még voltak támadói, élt egy-két személyes gyűlölője. Ma — szobra ott áll Buda várában. Annál nagyobb érdem, hogy a szerző 29 év előtt is így írt róla.

A tanulmánynak első része „Görgei arcképét” vázolja. Erre nézve főforrások: szabadságharcunk több szereplőjének (első sorban Leiningen és Szemere) naplója illetőleg feljegyzései.

„Görgeit mint író” tárgyalja a második rész. A szerző jellemzi és idézetekkel bizonyítja a tábornoknak rendkívüli egyéniségét, nagy tehetségét, férfias erélyét; kifejti, milyen „kiváló elbeszélő akár ír, akár beszél, milyen erős fegyvere a maró gúny”. Ez a jellemzés is megerősíti azt, amit gr. Tisza István a tábornok halálakor (Tisza *Levelei* V. kötet 200—201. l. 1644/a szám) így fejezett ki: „Nagy ember volt Görgei úgy a cselekvés órájában, mint a nemes büszkeséggel elviselt néma szenvedés hosszú évtizedeiben.” —

Ez a töredékes ismertetés csak halvány képet ad a gyűjteményről. Ezt az egész könyvet olvasni, sőt tanulmányozni kell. A kötetnek nagy könyvsikere is lesz.

BALOGH JENŐ.

Herczeg Ferenc. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Szerkesztette *Kornis Gyula.* N. 8-r., 370 l. és 82 képmelléklet. Budapest, Új Idők Irodalmi Intézet R. T., 1943.

„Hálát adok a Gondviselésnek, hogy nemzetünket Herczeg Ferencel megajándékozta s teljes alkotó erejében számunkra megtartotta.” A Kormányzó Úr Ó Főméltóságának, facsimilében közölt ezek a sorai vezetik be az emlékkönyvet, amellyel Herczeg kiadója, a költőfejedelem műveinek a jubileumra megjelent gyűjteményes kiadását kiegészítve, maga is hódol. Kiállításában is nagyszabású és pompás kötet ez. Képmellékletei elkísérik hősüket verseci szülőházától s a „Várhegy” képeitől a családi otthon és gyermekkorán át badacsony-lábdí szőlőjéig, budai lakának interieur-felvételeiig. Szobraitól, díszpolgári okleveleitől yachtjáig, barátaitól darabjaiból vett jelenetek képeiig, vagy drámahőseinek jelesebb alakítóiig a legtöbbjével annak és azoknak találkozzunk, akik vagy amik eddigi nyolcvan esztendejében szerepeltek. Ezeket a képeket egészíti ki és teszi teljessé az a könyvészeti

összeállítás, amelyet Fitz József, az Orsz. Széchenyi-Könyvtár főigazgatója végzett. A Herczeg művei rendjében csoportosított nagyon szép munka bevezetése szinte túlszerényen panaszolja el, hogy még annak fölsorolása is lehetetlen, hogy *Mit irt Herczeg Ferenc?* mert sok tárcája álnévvel, betűjelzéssel vagy névtelenül jelent meg s az is előfordul, hogy más-más szövegnek ugyanaz, vagy ugyanannak a szövegnek más a címe. Még kevésbé lehet teljes a külföldi Herczeg fordításoknak és azok kritikáinak jegyzéke — sőt a színdarabok vidéki előadásaié s azok hírlapi bírálataié sem. Ez természetes. Annál tiszteletreméltóbb a munka, amelyet Fitz elvégzett s a tudományos kutatók mindenkor hálaság lesznek fáradozásaiért.

Mindez, mondhatni, a könyv kerete. Herczeg és környezete; alkotásai és azok környezete. A kereten belül szólal meg Kornis Gyula hivatott szerkesztésében maga a munka: tizenhat dolgozat, a legjobban összeválogatott, csupa standard-tudósok tollából. Nehéz megmondani, hogy a fenti keret az, amely méltó ehhez a gazdag gyűjteményhez, vagy megfordítva; inkább azt kell megrogzitenünk, hogy a kötet egésze méltó az ünnepelthez.

A sorozatot, amely két részre tagolódik, két nagy bölcselkedőnek egy-egy elmefuttatása nyitja meg, illetőleg fejezi be. Kornis Gyula *Herczeg Ferenc életműve* címmel egyrészt a költői fejlődés útvonalán át mutatja meg, mint mélyül el Herczeg a kezdetben szórakoztató célból a nemzeti problémák nagy feladataiba, sőt szervesen a nemzet életébe; másrészt a tőle megszokott, találó tömörséggel nemcsak teljességében megállapítja Herczeg oeuvre-jének jelentőségét, hanem magasabbrendű erkölcsi fölfogásának megbizonyítására is alkalmat talál. — Halasy-Nagy József *Herczeg Ferenc életbölcseiségéről* mondja el szellemes fejtegetéseit. Érdekes a két dolgozatnak párhuzamossága: mindkettő hirdeti, hogy Herczeg, bár sohasem kíván erkölcsprédikátor lenni, erkölcsi magaslatról látja a világot; hogy finom ízlése mennyire távoltartja a naturalizmus szélsőségeitől; s hogy mennyire megtalálja az eszme testetöltését, mikor a nemzeti eszmével összehasonlítja és összeforr. Két ilyen kiváló gondolkodónknál nem meglepő a megfigyeléseknek ez a találkozása, de annál jellemzőbben igazak megállapításai Herczegre. Ennek az irányugárnak fényében azonban Halasy-Nagy a maga célkitűzése felé fordul s Herczeg ember- és világszemléletét vizsgálja fordulatosan, de egységes vonalon: Herczeget megfogta a magyar élet varázsa, s a XIX. század végének választékos magyar úri életét egyre finomabb lélekrajzzal ábrázolva a magyar élet megbecsülésén át jut el a magyar múlt szeretetéhez. Reális szemléletéből — amely mögött komoly Istenhit él — következik két nagy tanulsága: hogy a nagy emberek sorsa nálunk szomorú bár, de a hanyatlásban, a tagadásban is van nagyszerű nemzeti erő; s hogy a nemzeti összetartozás érzése az, amely a nemzetet életbentartja.

Ötletes, ahogyan a gondolatmenetet szinte parányonként állítja össze Herczeg alkotásaiból. A továbbiakban a férfi és nő harcában, Herczegnek másik mélyenjáró, kedvelt problémájában érdekesen mutatja be, hogyan jut el a költő, a női lélek legjobb magyar ismerője, a jelenségek bölcs megítélésén át a lélekrajz legnagyobb mélységeihez.

Herczegről, az íróról szól a sorozat egyik fele. Schöpflin Aladár *Herczeg elbeszéléseinek* elemzésében a finomabb társasági életet, mint milieut, a pointebe rejtett elmésséget, elbeszélő művészetének sohasem lankadt úriasságát, alakjai közül a huszártiszt újdonságát (s a Gyurkovics-probléma korszerűségét) mutatja meg. A nőkről való rajzában azt a tanítását emeli ki, hogy nagyon tragikus komolysággal nem kell venni a nőket; a férfiakban a gentleman-típusra mutat rá. Nagyon finom Herczeg novellaíró-technikájának ismertetése. S igazat ad Herczeg egy nyilatkozatának, hogy a novellában a legerősebb — ez „az ő legsajátosabb műformája.” — Valóban elevenénél fogja meg Tóth László *Herczeg társadalmi regényeit*, mikor az *egyén* rajzát domborítja ki, aki benne él a társadalomban, rajta keresztül nézi a költő a társadalmát s Herczeg nem mint bíró, nem mint tétéleket oktató, hanem mint szemlélő láttatja azt; bizonyos fölényességgel nézi és mutatja meg; de lelkileg igazán csak akkor érdekli őt, mikor a társadalom maga a nemzet. Ezeken az elgondolásokon belül Herczeg több jeles regényéről egyenkint s regényművészetéről általában talpraesett megjegyzések fokozzák a fejtegetések becsét. — Brisits Frigyes *Herczeg történelmi regényeiről* szól. Mélyenjáró vizsgálódásainak legszebb terrénuma a regények történet-szemlélete és problematikája. Legtanulságosabb eredménye, hogy Herczeg minden történelmi regényének van valami fájó, meg nem oldott „kihangzása”, amely már ott komorlik a *Pogányok*ban is; emberi és magyar lelki vívódásai valami csöndes szomorúság árnyalatát vetítik e műveire. Ez a szomorúság azonban nem pesszimizmus, csak sóhajtás a jobsors után. Brisits avatott tolla művészien elemezve fut végig a regények során: mindegyiknek megjelölve szépségeit. — *Herczeg színműveiről* Voinovich Géza mondja el, hogy külön fejezetet jelentenek a magyar dráma és a magyar színpad történetében: Herczeg egy gazdag pálya remekeivel igazolta, hogy egyformán nagy az elbeszélésben és drámában — s tette ezt úgy, hogy a bohózáttól a tragédiáig, a Gyurkovics-lányoktól a Bizáncig minden műfajban kiválót adott. Finom ízléstől a színi hatásig, párbeszédtől a jellemzésig igazi művészet a munkássága. — *Herczeg tanulmányairól* Márai Sándor fest kis, de jellemző képet. A kortörténeti essayk mesterét látja meg Herczeg tanulmányaiban, aki „hüvös szenvedélyességgel, lelkes érdektelenséggel” támad bennük és véd, „szellemi helytállással” alakokat és eseményeket: kútfőül élnek a történelemnek ezek az írások s gyönyörűségükre vannak az olvasóknak. — Szabó Lőrinc

Herczeg meséiben a realizmusnak és a képzeletnek megragadó találkozásait csodálja meg; a próza Herczegnél is költészeté hevül a mesében és sajnálatos, hogy Herczeg kevés mesét írt.

A sorozat másik része a közélet emberéről szól. Gróf Bethleni István méltatja Herczegnek a magyarság szempontjából legeredményesebb tevékenységét: azt, amit *Herczeg a politikus és publicista* nemzetünknek jelentett. A kötetnek méltón legterjedelmesebb tanulmánya ez a hatalmas essay; mert hősének pályáján éppen olyan, mindig magasabbra ívelést jelent ez a munkássága, mint költői fejlődése; de a költő-politikusok közül senkinek sem köszönhetett többet aktív szerepléséért a nemzet, mint Herczegnek. Bár korán lett képviselő, politikus csak akkor lett valósággal, mikor Tisza István oldalán harcolhatott: előbb, mint újságíró Tisza súlyos küzdelmeiben, majd, mint a Magyar Figyelő szerkesztője Tisza második uralomrajutásától kezdve. A népszerűlenebb oldalon állt, de mindig szilárdan és férfias keménységgel. A publicista nagysága Trianon után még teljesebben bontakozott ki. Bethlen István a maga mértékadó, mert leghivatottabb tanúságával — Herczeg publicisztikai tevékenységét nyomról-nyomra kísérve, s még szépirodalmi alkotásainak idevágó mondatait sem hagyva figyelmen kívül — állapítja meg, hogy Herczeg a nemzet reális érdekeit milyen magasztos hazaszeretettel, de milyen okos körültekintéssel mozdította elő s mit tett Herczeg a revízió érdekében. — Balogh Jenő *Herczeg és az Akadémia* kapcsolatát ismerteti a tőle megszokott gondossággal; Kéky Lajos a *Kistaludytársasághoz*, Gáspár Jenő a *Petőfi-Társasághoz* fűződő szálait és emlékeit eleveníti meg színesen és élvezetesen. Galamb Sándor rövid áttekintést ad *Herczeg Ferenc kritikusa*iról, akiknek sorát Beöthy, Gyulai, Riedl és Péterfy kezdik meg — íme: ilyenek a Herczeg újtjelzői. Csathó Kálmán a Herczeg-darabok legkiválóbb szereplőivel foglalkozik: nagyon színes tanulmányát különösen érdekessé teszi, hogy pompás kritikáját is adja a színészek alakításának s művészi képét annak is, hogy mit köszönhettek nagy színművészek Herczegnek, de mennyire szépen szolgálták is alakításaikkal Herczeg művészetét.

A két sorozatot egy-egy kis epizódszerű, rokonszenves, meleg cikk rekeszti be. Sola constantia constans címmel Cs. Szabó László egy kis szellemes emlékezés kapcsán a közvélemény alakulásáról ír Herczeg körül s beigazolja, hogy Herczeg az állhatatosságban állhatatos maradt, csak a világ volt körülötte állhatatlan. — Fekete István pedig Herczeg otthonának és költői világának állatvilágáról ír s Herczeg állatszeretetéről mond el kedves, jellemző dolgokat.

Szerkesztőnek és kiadónak egyaránt melegen köszönjük ezt a szép kötetet. Valóban legnagyobbjainknak, a leghivatottabbaknak egész gárdája világítja meg benne Herczeg Ferenc képének minden vonását. Művészetüknek legjobb dicsérete, hogy a kü-

lőnböző palettákról fölrakott színek teljes és zavartalan harmóniában találkoznak a képen s mindegyik csak erősíti a másiknak rajz-, szín- és fényhatását. Kevés hasonló műről lehet ezt elmondani.

GALOS REZSÓ.

Gál István: Babits és az angol irodalom. (Debreceni angol dolgozatok. VII. Debrecen, 1942. 140 lap.)

A szépen fejlődő magyar anglisztikának egyik mintaszerűen irányt mutató munkája Gál vaskos értekezése.

Babits Mihály szerepe az angol műveltség terjesztése terén a magyar irodalomban egyedülálló. Igen sok angol tárgyú essayben ismertette az angol irodalomnak viktoriánus korszakát; sokat fordított angol költőkből, és műveiben is sok nyomot hagytak angol olvasmányai, — sőt számos költeménye angol mintának vagy behatásnak köszönheti létrejöttét.

Gál István kilenc nagy fejezetet szentel Babits angol olvasmányainak, fordításainak, irodalmi mintáinak, mindenütt kutatva a párhuzamokat.

Babits még diák és egyetemi hallgató korában kezdett angolul tanulni, még pedig könyvből; nehezen és bátortalanul beszélt angolul, mint mindenki, aki nem nyelvmestertől taul. De angolul jobban tudott, mint németül, franciául vagy olaszul. Sokat olvasott, nagy angol nyelvű könyvtára volt. A *Nyugat*-ban ő lett az angol szakértő, rengeteg ismertetést és tanulmányt tett közzé. Az ó-görög és a modern angol irodalmat tartotta az európai kultúra legnagyobb és legszebb kivirágzásának. Igen sokat fordított angoltól. Szigorú mértéket követelt: az eredeti hű tolmácsa csak a ritmushű fordítás lehet, hisz a gondolat színét és báját épp a ritmus adja meg. A hangulat főleg a forma kivirágzása, és ezért Babits szerint a költeményben a forma a lényeg. Ezért saját fordításaiban jobban ragaszkodik a formához, mint a tartalmi hűséghez. Maga mondja, hogy sokszor változtatta meg a szöveget, mert neki a magyarban máshogyan jobban tetszett (35. l.) Gál a függelékben sok kiadatlan Babits-fordítást közöl. Legfontosabb az a fejezet, amelyben szerzőnk angol hatásokat kutat Babits eredeti költeményeiben. Itt Swinburne, Browning, Tennyson, Poe, Wilde, Keats hatásai nyilvánvalók. Wilde hatása egyenesen szembeszökő (*Óda a bűnhöz, Himnusz Iriszhez, Sunt lacrymae rerum. Aliscum éjhajú lánya, Sugár, Arany kísértetek, Csipkerózska. Klasszikus álmok* stb.) A *Levelek Irisz koszorújából* és a *Herceg, hátha megjön a tél is* című kötetek tele vannak Wilde-reminisz-